

energietuinen^{nl}

Informatieblad
Participatief ontwerpen

INFORMATIEBLAD PARTICIPATIEF ONTWERPEN

DIT IS HET VIERDE INFORMATIEBLAD UIT DE REEKSN KENNISDOCUMENTEN EN INFORMATIEVE VIDEO'S OVER DE ENERGIETUIN VAN A TOT Z.

DE ONTWIKKELING VAN DIT DOCUMENT IS MEDE MOGELIJK GEMAAKT DOOR DE NATUUR EN MILIEUFEDERATIES, DIVERSE PROVINCIALE NATUUR- EN MILIEUFEDERATIES IN SAMENWERKING MET MEREL ENSERINK VAN WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH.

COPYRIGHT

© 2023 DE NATUUR EN MILIEUFEDERATIES, UTRECHT

BEHOUDENS UITZONDERING DOOR DE WET GESTELD MAG ZONDER SCHRIFTELIJKE TOESTEMMING VAN DE RECHTHEBBENDE OP HET AUTEURSRECHT, NIETS UIT DEZE UITGAVE WORDEN VERVEELVOUDIGD EN/OFF OPENBAAR GEMAAKT WORDEN DOOR MIDDEL VAN DRUK, FOTOKOPIE, MAIL OF ANDERSZINS, HETGEEN OOK VAN TOEPASSING IS OP DE GEHELE OF GEDEELTELIJKE BEWERKING.

EERSTE DRUK 2023

Inhoud

Participatief ontwerpen

Wat betekent het?	Pagina 4
Waar moet je rekening meehouden?	Pagina 5
Ontwerpstappen	Pagina 6
Stap 1. Kennismaking en veldbezoek	Pagina 6
Stap 2. Eerste schetssessie	Pagina 6
Stap 3. Ontwerpprincipes en vlekkenplan	Pagina 7
Stap 4. Modellen	Pagina 7
Stap 5. Conceptontwerp	Pagina 8
Stap 6. Schetssessie op deelonderwerpen	Pagina 9
Stap 7. Ontwerp	Pagina 9
Wanneer betrek je de omgeving?	Pagina 10
Wie nodig je uit?	Pagina 11
Zo zorg je voor creativiteit in het proces	Pagina 12

Participatief ontwerpen

Het begint allemaal met een leeg vel, letterlijk. Want bij participatief ontwerpen ga je samen met omwonenden en andere lokaal betrokken groepen vanaf het allereerste begin aan de slag met het ontwerp. Bij Energietuinen gebruiken we deze methode om ervoor te zorgen dat niet alleen de betrokkenheid van de omgeving gewaarborgd is, maar ook om de lokale kennis goed te benutten. In dit informatieblad lees je wat erbij komt kijken om samen met de omgeving te ontwerpen en geven we je concrete tips.

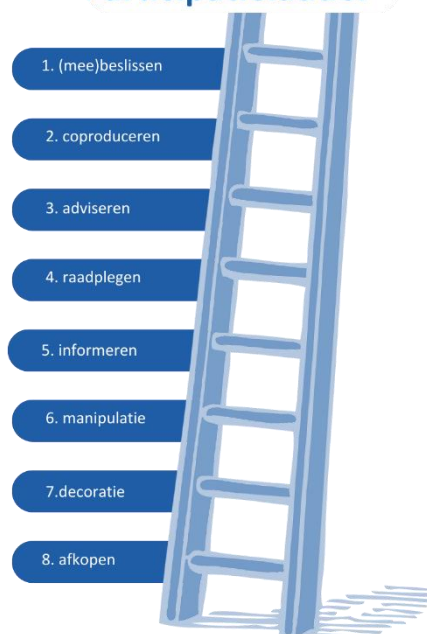
WAT BETEKENT HET?

Participatief ontwerpen gaat uit van het gezamenlijk bedenken, schetsen en uitwerken van de plannen voor een locatie. Het ontwerpproces van de Energietuinen bouwt op twee pijlers:

1. Het gaat minimaal om coproduceren met de omgeving (trede 2 uit de participatieladder).
2. De aanpak is gebiedsgericht. Dit betekent dat er niet alleen naar het terrein wordt gekeken waar de Energietuin komt, maar ook naar de omgeving.

Er bestaat geen vast proces om tot een volwaardig ontwerp te komen, dit is afhankelijk van de lokale context, de initiatiefnemers en de (gezamenlijke) ambities. Op basis van de ervaringen uit de pilot Energietuinen zijn er wel uitgangspunten te geven voor een vruchtbare aanpak en zullen we een globaal proces schetsen met aandachtspunten.

Participatieladder

Het verschil met andere werkwijzes

Participatief ontwerpen is geen nieuwe uitvinding, maar deze aanpak wordt nog niet vaak toegepast bij het ontwerp van duurzame energieprojecten. Vaak zien ontwikkelaars geen grote meerwaarde in het vroeg betrekken van de omgeving. Op dit moment ontwikkelen investeerders, ontwikkelaars en/of landeigenaren hun plannen vaak vanuit een technisch-economisch perspectief. Participatie wordt veelal ingevuld als enkel informeren of inspraak op het laatste ontwerp. Soms is er enige financiële compensatie of -participatie. Bij Energietuinen wordt de omgeving vanaf het begin betrokken. Er hoeft nog geen plantekening te zijn om een goed gesprek te kunnen voeren met de lokale omgeving. Bij Energietuin Mastwijk zagen we dat het vroeg betrekken van omwonenden de kans bood om hun waarden en zorgen centraal te stellen in het gehele ontwerptraject. Door voorin het traject meer tijd te investeren, loopt het proces later soepeler. Zo bleek bij de Energietuin Mastwijk: hier kwamen bij de vergunningaanvraag geen grote bezwaren vanuit de omgeving, omdat zij omdat zij hun input terugzagen in het ontwerp.

WAAR MOET JE REKENING MEEHOUDEN?

Wanneer je participatief gaat ontwerpen, zijn er een aantal aandachtspunten:

- Zorg voor een goede informatievoorziening wanneer bewoners/non-professionals worden uitgenodigd. Daarbij kan het geen kwaad belangrijke uitgangspunten en waarden te herhalen. Door alle betrokkenen mee te nemen in de ambities van de Energietuin kunnen er gezamenlijk ideeën worden ontwikkeld voor de invulling van de Energietuin.
- Zorg voor goede communicatie over het traject: wanneer kan men inbreng leveren, wat zijn de verwachtingen van hun rol en inbreng en wat is de planning. Omdat het vaak om langlopende processen gaat, is het belangrijk regelmatig te blijven communiceren. Ook als er minder gebeurt. Zo zorg je dat de omgeving betrokken blijft bij de ontwikkelingen.
- Zorg dat het ontwerpmateriaal ruw genoeg is. Deelnemers moeten zich vrij voelen aanvullingen te geven op het ontwerp. Wanneer dit er visueel al heel strak en verzorgd uitziet, hebben deelnemers al snel het idee dat alles al in kannen en kruiken is. Dit kan zelfs leiden tot lokale weerstand.
- Geef duidelijkheid over welke beslissingen worden genomen door het projectteam en in welke mate of op welke punten deze beslissingen in gezamenlijkheid worden genomen. Het is begrijpelijk dat sommige keuzes worden gemaakt door het projectteam, op basis van efficiëntie of vanuit economische haalbaarheid. Maar geef wel inzicht in de beredenering of de cijfers, zodat dit ook logisch is voor de lokale betrokkenen.

PARTICIPATIEF ONTWERP

ONTWERPSTAPPEN

Onderstaande stappen geven een overzicht van een mogelijk participatief ontwerptraject. Afhankelijk van de lokale context, de behoeften vanuit het projectteam en de ambitie van de omgeving kunnen sommige stappen worden overgeslagen of een aantal keer herhaald worden.

➤ Stap 1. Kennismaking en veldbezoek

Bij de eerste bijeenkomst met de omgeving zijn alle bij het initiatief betrokken partijen aanwezig. Zij stellen zich voor aan de omgeving, presenteren het [concept van de Energietuin](#) en hun gezamenlijke ambitie. Tijdens het veldbezoek kan een betrokken landschapsontwerper iets vertellen over de plek, het ontstaan, de bijzondere waarden en kenmerken. De nadruk bij deze bijeenkomst ligt op de beleving van de omgeving door de lokale betrokkenen: wat betekent het gebied voor hen? De deelnemers zijn leidend in het gesprek: wat zien zij, wat is voor hen van waarde, wat zouden ze graag willen op deze plek, of waar maken ze zich zorgen om?

➤ Stap 2. Eerste schetssessie

In de eerste schetssessie gaat het om het ophalen van de waarden die in een gebied ervaren worden. Dit gaat om de lokale betekenis en hechting aan een plek. Dit gesprek kan aangevuld worden door het voorleggen van stellingen over verschillende inrichtingsmogelijkheden. Bijvoorbeeld over de zichtbaarheid van de panelen of dat panelen geclusterd moeten worden of juist ruim opgesteld en waar de nadruk op zou moeten liggen: natuur of recreatie. Doordat deelnemers zich uitspreken over deze onderwerpen ontstaat er een beeld van gedeelde waarden en ambities. Vervolgens kan er in kleinere groepen dieper worden ingegaan op deelonderwerpen, zoals energie, natuur, recreatie, educatie en landschap. Op basis van de uitkomsten van deze deelonderwerpen kan een eerste schets worden gemaakt.

Bij deze stap kan het nuttig zijn om een Plan van Eisen te maken. Vooral wanneer er veel functies op een plek moeten landen. Het biedt overzicht van de randvoorwaarden die er gesteld worden aan de ontwikkeling van een plek.

Ideeën verzamelen in Mastwijk

Voor de Energietuin Mastwijk konden omwonenden tijdens de eerste schetssessie hun mening geven over de uitstraling van de Energietuin. Bewoners werden gevraagd zich op een fictieve lijn op te stellen om hun keuzes te verbeelden. Zo werden er uitspraken gedaan over de mate van zichtbaarheid van de zonnepanelen, het belang van natuur in de Energietuin en de kansen voor toegankelijkheid en recreatie/educatie.

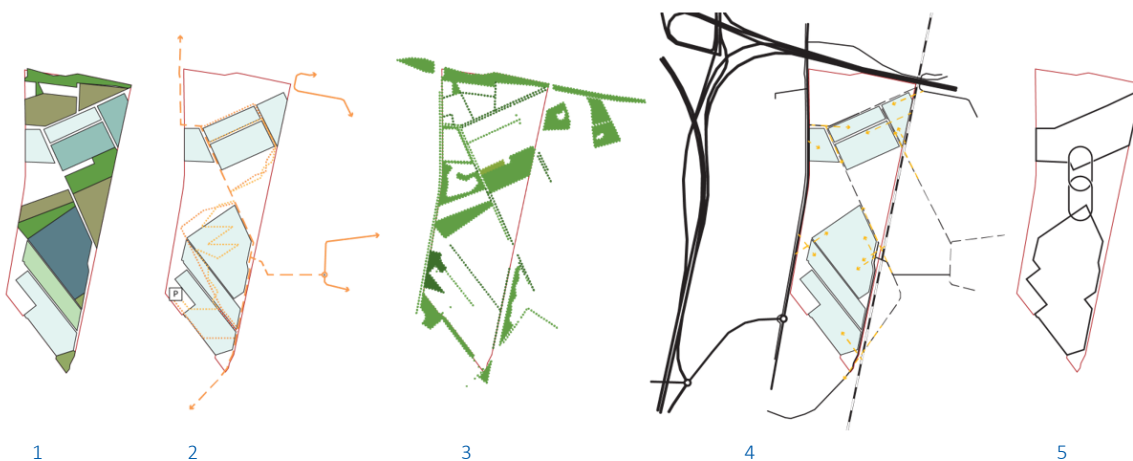

Stap 3. Ontwerpprincipes en vlekkenplan

De input van de eerste schetssessie wordt verwerkt tot ontwerpprincipes en een eerste vlekkenplan. Dit plan wordt teruggekoppeld naar de omgeving. Is de inbreng goed teruggekomen in het plan? Kloppen de ontwerpprincipes bij de waarden uit de omgeving? Dit kan in een algemene presentatie worden gepresenteerd met ruimte voor discussie of in kleinere groepen aan tafel door verschillende projectteamleden worden toegelicht. Wanneer er overeenstemming is over de ontwerpprincipes kan in kleine groepen worden doorgedacht op het vlekkenplan. Hierbij wordt gekeken of de ideeën uit de omgeving erin terugkomen, of het in grote lijnen een goede ruimtelijke verdeling is en of er aanvullingen zijn op de plannen.

Ontwerpprincipes voor de Energietuin Assen-Zuid

In Assen-Zuid werd een bestaand ontwerp voor een zonnepark aangepast, daarbij werden aanvullende ontwerpprincipes bedacht om te zorgen voor extra beleving, toegankelijkheid, natuurwaarden, recreatie en educatie. Met de projectpartners is gekeken naar de ruimte in het bestaande ontwerp en de belangen en ambities van de partners. Deze zijn vertaald naar vijf ruimtelijke principes, die vervolgens leidend zijn als uitgangspunten in het ontwerptraject.

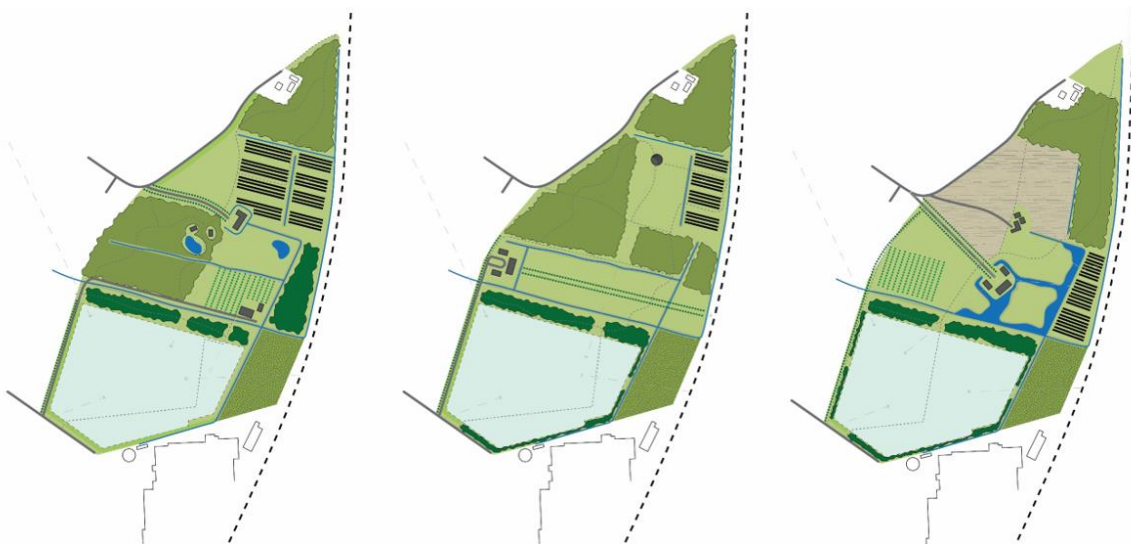
1: Dit ontwerp heeft verschillende thema's per kavel. 2: Dit ontwerp biedt toegankelijkheid voor wandelaars en fietser en verbindt het regionale netwerk. 3: Ontwerp voor het versterken van het groene 'casco'. 4: Dit ontwerp biedt zichtbaarheid van de Energietuin vanaf de omliggende (grotere) infrastructuur. 5: In dit ontwerp is er eenheid en verbinding binnen de Energietuin van het noord- en zuiddeel.

Stap 4. Modellen

Bij de volgende stap worden alle reacties op het vlekkenplan omgezet in modellen. Er zijn meerdere mogelijkheden om hetzelfde programma landschappelijk te ontwerpen. Een voorbeeld daarvan zie je in het kader (op pagina 8) waar ontwerp opties uit Wijhe worden weergegeven. In deze stap kun je een workshop organiseren, waarbij verschillende groepen aan modellen werken, die vervolgens onderling worden uitgewisseld. De modellen kunnen worden gepresenteerd aan de omgeving om de discussie te voeren en om gezamenlijk een voorkeursvariant te selecteren.

Modellenstudie voor de Energietuin De Noordmanshoek (Wijhe)

Op basis van het gezamenlijk vastgestelde Programma van Eisen is door een landschapsarchitect een modellenstudie uitgevoerd. Het programma is ruimtelijk vertaald in drie mogelijkheden. Deze werden tijdens een schetssessie voorgelegd aan de lokaal betrokken partijen, Stichting de Noordmanshoek, denktank Noordmanshoek, energiecoöperatie Goed veur Mekare, gemeente Olst-Wijhe en Natuur en Milieu Overijssel. Na een brede discussie over de drie modellen is een voorkeur uitgesproken. Deze gezamenlijke keuze bepaalt de richting voor het ontwerptraject.

🔗 Stap 5. Conceptontwerp

In een brede bewonersbijeenkomst kan het conceptontwerp gepresenteerd worden aan de omgeving. Hierbij kunnen deelonderwerpen alvast worden uitgelicht. Op basis van deze gelijke informatievoorziening kan er vervolgens in kleinere groepen worden doorgepraat over het conceptontwerp. Dit kan over het geheel gaan of opgesplitst in thema-groepen plaatsvinden. Afhankelijk van de setting kan in de groepen ook geschetst worden op het conceptontwerp, zodat de feedback direct gevisualiseerd wordt.

➤ Stap 6. Schetssessie op deelonderwerpen

Het is van belang de omgeving betrokken te houden bij de doorontwikkeling van het ontwerp. Dat kan in de vorm van projectgroepen, een klankbord of denktank (zie kader). Deze betrokkenen leveren extra inbreng voor het ontwerp, bijvoorbeeld op de thema's ecologie, landschap, energie, recreatie en educatie. Bij het organiseren van een dergelijke groep is het van belang een goede vertegenwoordiging te hebben van de verschillende belanghebbenden.

Denktank of klankbord

Om de inbreng van de omgeving verder te faciliteren kan een denktank of klankbord worden opgericht. Dit biedt de kans om met een kleinere groep betrokkenen aan het ontwerp te bouwen zonder los te raken van de lokale omgeving. Dit kan een uitkomst bieden wanneer het projectteam het gevoel heeft te veel tijd te moeten investeren in grootschalige bewonersavonden of wanneer de inbreng op die avonden als niet genoeg wordt ervaren.

➤ Stap 7. Ontwerp

En dan ligt er een ontwerp, hierin komen de uitwerkingen van de deelonderwerpen samen. Dat wordt nog een laatste keer gecheckt. Herkennen de deelnemers zich in dit ontwerp en is hun inbreng duidelijk verwerkt?

Foto: Merel Enserink van Wageningen University & Research bij een schetssessie in Mastwijk.

WANNEER BETREK JE DE OMGEVING?

Binnen het projectteam zal afgestemd moeten worden in welke mate en met wie het ontwerptraject wordt ingezet. De ambitie van Energietuinen bouwt op het betrekken van alle belanghebbenden uit de omgeving. Dat kan op verschillende manieren en is onder andere afhankelijk van de initiatiefnemer. Wanneer de initiatiefnemers allen professionals zijn, is er meer behoefte aan inbreng van de lokale omgeving. En wanneer de initiatiefnemer(s) zelf uit de omgeving komen, kunnen zij mogelijk zelf ook meer lokale inbreng geven. De mogelijkheden voor het betrekken van de omgeving hangt daarnaast af van de status van het initiatief:

- A Er is een gezamenlijke ambitie maar nog geen plan: zeer kansrijk voor een participatief ontwerptraject met veel ruimte voor inbreng vanuit de omgeving. ([pilot Mastwijk](#))
- B Er ligt al een eerste concept voorstel (op basis van een inventarisatie in de omgeving): kansrijk voor een breed participatie traject, voortbouwend op het eerste voorstel. ([pilot Wijhe](#))
- C Er ligt al een plan met vergunning, maar men ziet kans dit te verbeteren vanuit de ambitie van Energietuinen: afhankelijk van het voorafgaande traject is in deze situatie minder mogelijkheid voor een open participatief ontwerpproces. Omdat veel beslissingen al gemaakt zijn en als het goed is de omgeving zich ook al heeft kunnen uitspreken over de bestaande plannen. ([pilot Assen](#))

Bij de keuze van het ontwerptraject en de mate van betrokkenheid van de omgeving moet een afweging worden gemaakt over de balans tussen tijdsbesteding en invloed op ontwerp en beslissingen van de lokale betrokkenen. Wanneer je als projectteam veel vraagt van de omgeving is het belangrijk dat zij dit ook terugzien in de invloed die zij hebben op beslissingen. Wanneer die invloed beperkt is, moet je de afweging maken hoeveel tijdsinvestering je van hen mag vragen.

Foto: Een veldbezoek is een belangrijk onderdeel van het proces.

Waar invloed op?

De mate van invloed is afhankelijk van veel verschillende factoren, onder andere van het projectteam en de business case. Het is van belang transparant te zijn over deze invloed: welke verantwoordelijkheden liggen bij welke partij en op welke zaken heeft de omgeving invloed. Zo kan er aan het begin al duidelijkheid worden gegeven over welke keuzes of beslissingen al gemaakt zijn en waarom. En welke punten er open staan voor discussie.

WIE NODIG JE UIT?

Wie er vervolgens wordt uitnodigd voor de ontwikkeling van de plannen hangt af van de lokale situatie. Is er al veel te doen geweest rondom de plek of grenst deze direct aan een woonwijk? Dan ligt het voor de hand een brede uitnodiging uit te doen aan de inwoners en deze direct te betrekken bij de planvorming. Dit was het geval bij Energietuin Mastwijk. Voor de voormalige afvalstort waren al meerdere plannen de revue gepasseerd, waarbij de omgeving gehoord was. Voor de ontwikkeling van de Energietuin werd besloten de omgeving, bewoners en lokale ondernemers vanaf het begin te betrekken. Bij de start werden vanuit deze groepen uitgangspunten en ideeën verzameld voor deze locatie. Voor Energietuin Mastwijk zijn tevens landschap- en natuurorganisaties uitgenodigd om vanuit hun expertise en belangen mee te denken over de ontwikkeling.

Andere te realiseren Energietuinen zullen verder van de bebouwde kom afliggen. Dan is er minder aanleiding om de hele omgeving uit te nodigen. In zulke gevallen kan de participatie in eerste instantie gericht worden opgepakt. Bijvoorbeeld alleen met de bewoners en/of ondernemers van nabijgelegen percelen of samen met een lokale energiecoöperatie en lokale professionals op het gebied van natuurontwikkeling en landschap. Dit is het geval bij de Energietuin De Noordmanshoek in Wijhe. Hier wordt samengewerkt met de lokale Stichting de Noordmanshoek, opgericht door inwoners uit Wijhe. Bij de ontwikkeling van de plannen voor de Noordmanshoek worden de energiecoöperatie Goed veur Mekare en de lokale denktank met omwonenden nauw betrokken. Daarnaast worden ze ondersteund in de planvorming door professionals en potentiële ondernemers voor het gebied. Zij leveren inbreng over duurzame gebiedsontwikkeling, voedselbossen, landschap en stedenbouw. Voor de brede omgeving worden met regelmaat inloopavonden en informatiebijeenkomsten georganiseerd om andere ideeën en geluiden uit de omgeving direct mee te nemen in de plannen.

Foto: Het zonneveld van de toekomstige Energietuin in Wijhe in aanbouw. (Foto: Leander Broere)

ZO ZORG JE VOOR CREATIVITEIT IN HET PROCES

Een van de uitdagingen in een participatief ontwerpproces is het ophalen van originele ideeën uit de omgeving. Vaak hebben bewoners nog niet veel ervaring met landschappelijk ontwerp. Daarom is het goed hen te inspireren, zodat er tijdens de schetssessies nieuwe ideeën kunnen ontstaan. Met deze tips kun je dit stimuleren:

Inspireer met beelden

Door bewoners voorbeelden en referenties te geven van de mogelijkheden ontstaan nieuwe inzichten. Bewoners kunnen gevraagd worden hun voorkeuren uit te spreken en aan te duiden wat ze wel of niet aantrekkelijk vinden.

Betrek kunstenaars

Door in de ontwerpessies kunstenaars mee te laten draaien, ontstaat een frisse energie. De kracht van omdenken en spiegelen kan bewoners helpen om op een andere manier naar de mogelijkheden van de Energietuin te kijken.

Ga op veldbezoek

Er worden steeds meer multifunctionele zonneparken gebouwd, waar aandacht is voor natuurwaarden en/of beleving en recreatie. Een veldbezoek naar een aantal bestaande zonneparken kan bewoners een beter beeld geven over de (on)mogelijkheden van een Energietuin.

Laat het landschap spreken

Nodig een landschapsdeskundige of kunstenaar met affiniteit voor landschap uit om een presentatie te geven over de waarden die ze zien in het landschap. Zo kunnen bewoners getriggerd worden om met andere ogen te kijken naar een plek. Een gesprek over waarden geeft een opening aan bewoners om hun kennis en expertise over hun eigen omgeving in te brengen. Zo kunnen zij de 'gespote' waarden bevestigen of aanvullen.

Enthousiast geworden over Energietuinen?

Heb je plannen om zelf een Energietuin of een vergelijkbaar initiatief te starten? We delen graag onze kennis én ervaring.

- Kijk in onze toolbox op www.energietuinen.nl daar vind je de informatieve videoreeks Energietuinen van A tot Z en de bijbehorende informatiebladen.
- Of neem contact op via info@energietuinen.nl.

Energietuinen NL
info@energietuinen.nl
www.energietuinen.nl

